

ХҒТАР 06.71.07

<https://doi.org/10.32523/2789-4320-2024-1-30-49>

Мақала түрі (ғылыми мақала)

Қазақстан Республикасы органикалық ауыл шаруашылығы өнімдер нарығын дамытудың аймақтық аспектілері

Г.А. Орынбекова^{*1}, Р.А. Карабасов², А.Е. Мухаметов³

^{1,2} С. Сейфуллин атындағы Қазақ агротехникалық зерттеу университеті, Астана, Қазақстан

³ Қазақ ұлттық аграрлық зерттеу университеті, Алматы, Қазақстан

(E-mail: ¹gulnar_1669@mail.ru, ²karabasov.rasul@mail.ru, ³Muhametov_almas@mail.ru)

Аңдатпа. Қазіргі әлемде органикалық өнімдер халықтың әртүрлі топтары арасында сұранысқа ие болып келеді, осыған байланысты бүкіл әлемде азық-түлік нарығының жаңа сегменті - органикалық ауылшаруашылық өнімдерінің нарығы белсенді дамып келеді. Ауыл шаруашылығы органикалық өнімдерінің нарығын ұйымдастыру мәселесі қазіргі Қазақстан үшін өзекті болуы халық тұтынатын азық-түлік сапасына, қоршаған ортаның ластануына, қайта өңделетін өнімдер құрамына зиянды қоспалардың кеңінен енгізілуіне байланысты. Сондықтан ҚР өңірлерінің ресурстық әлеуетін және сұранысқа ие өнімді ауқымды өндіру мүмкіндіктерін зерделеу қажет.

Мақалада әлемде және Қазақстанда органикалық өнім нарығын дамытудың заманауи үрдістері қарастырылып, органикалық өнім өндіру бойынша көшбасшы деп танылған Қазақстанның төрт облысының ауыл шаруашылығын дамытудағы ұйымдастырушылық-экономикалық жағдайларына баға беріледі. Мысалы ретінде жеке шаруашылықтардың органикалық өнімдерді өндіру проблемалары және оларды шешу жолдары көрсетілген.

Зерттеудің мақсаты ауыл шаруашылығының тиімділігіне әсер ететін аймақтық айырмашылықтарды бағалау, органикалық ауыл шаруашылығын дамыту бойынша ұсыныстар беру. Талдау Қазақстан республикасы, көрші елдердің органикалық ауыл шаруашылығы өнімдері нарығының даму көрсеткіштеріне, сондай-ақ Қазақстанның Қостанай, Ақмола, Солтүстік Қазақстан облыстарының, Қарағанды облысының макроэкономикалық көрсеткіштеріне негізделді.

Зерттеу нәтижесінде зерттелген аймақтардың мысалында облыстардың әлеуеті айқындалып, Қазақстанның органикалық өнімдері нарығының тұрақты дамуына кедергі келтіретін проблемалар зерделеніп, оларды шешу жолдары ұсынылды.

Түйін сөздер: органикалық, органикалық өндіріс, органикалық ауыл шаруашылығы, органикалық өнім, аймақ, ауыл шаруашылығы.

Кіріспе

Адам денсаулығы көбінесе дұрыс тамақтануға байланысты. Адам денсаулығын сақтаудағы органикалық өндірістің рөлін түсіне отырып, Еуропалық Одақ 2030 жылға дейін химиялық пестицидтерді қолдануды 50%-ға, минералды тыңайтқыштарды 25%-ға қысқарту және Еуропаның агроөнеркәсіп құрылымындағы органикалық егіншіліктің үлесін 25%-ға дейін арттыру жоспарларын белгіледі. Қазақстанда ауыл шаруашылығында өсірілетін 22 млн гектар жердің тек 1%-ы органикалық өндіріс технологиялары бойынша өңделеді. Бұл жерлер экспортқа дәнді және майлы дақылдарды өсіру үшін пайдаланылады. Алайда, ішкі және сыртқы нарықта үлкен әлеуетке және өсіп келе жатқан сұранысқа қарамастан, жеміс-көкөніс секторында сертификатталған органикалық өндірушілер жоқтың қасы.

Қазақстанның азық-түлік нарығындағы экологиялық таза өнімнің елеусіз үлесі осы нарықты дамытудың жоғары әлеуетін ғана емес, сонымен қатар қазіргі экономикалық жағдайларда органикалық ауыл шаруашылығы өнімдерінің азық-түлік нарығы тұжырымдамасының жеткілікті пысықталмағанын да айғақтайды.

Органикалық ауыл шаруашылық өндірісінің кеңеюіне қарамастан, нарықтың негізгі реттеуші элементтері оның субъектілерінің қызметінен күтілетін нәтиже бермейді, сондықтан органикалық ауыл шаруашылық өнімдерінің азық-түлік нарығын қалыптастыру процесі өте баяу қарқынмен жүреді.

Жоғарыда айтылғандардың барлығы теориялық және әдіснамалық ережелерді, органикалық ауыл шаруашылық өнімдерінің азық-түлік нарығын дамытудың заманауи бағыттарын одан әрі дамыту қажеттілігін көрсетеді, бұл тақырыпты таңдауға, зерттеудің өзектілігі мен практикалық маңыздылығына негіз болды.

Зерттеудің негізгі мақсаты: қазіргі жағдайда Қазақстан республикасында органикалық ауыл шаруашылығын дамытуды жетілдіру бойынша теориялық, ғылыми-әдістемелік ережелер мен ұсынымдар әзірлеу болып табылады. Қойылған мақсат бірқатар өзара байланысты міндеттерді шешуді талап етеді:

– органикалық ауыл шаруашылығы өнімдер нарығын дамыту үшін Қазақстанның индустриялық-аграрлық өңірлерінің әлеуетін пайдаланудың теориялық аспектілерін зерттеу;

– органикалық өнімнің негізгі өндірушілері ретінде әрекет ететін зерттелетін салалардың ұйымдастырушылық-экономикалық жағдайларына талдау жүргізу;

– Қазақстанда органикалық өндірісті дамытуды мемлекеттік қолдаудың кешенді жүйесін қалыптастыру жөнінде ұсыныстар жасау.

Органикалық ауыл шаруашылығы мен азық-түлік нарығын ұйымдастыру және жүргізу саласындағы сарапшылар болып табылатын шетелдік зерттеулерінің ішінде келесі ғалымдардың еңбектерін атап өткен жөн: Дж.Эванс, Х. Виллер, Б. Шлаттер және Я. Травничек, Д. Знор, О.А.Рущицкая, В.Ф.Пивоваров, А.Ф. Разин, Я. Любовецкий.

Сондай-ақ, отандық авторлардың: В.В. Григорук, Е.В. Климов, Н.Е. Калимовтың және басқа да ғалымдардың еңбектерінде органикалық ауыл шаруашылығын қалыптастырудың негізі зерттелген. Зерттеушілердің қол жеткізген нәтижелер құндылығын жоғары бағалай

отырып, органикалық өндірісті дамытудың аймақтық мәселелері толық қамтылмағанын және жүйелі шешімдерді қажет ететінін атап өткен жөн.

Зерттеу материалы мен әдістері. Зерттеу материалы шетелдік және отандық ғалымдардың ауыл шаруашылығының тұрақты дамуының экономикалық проблемаларына және оның жаңа экоинновациялық бағыты - органикалық бағытқа арналған ғылыми жарияланымдары болды. Органикалық өнімдердің азық-түлік нарығын зерттеу үшін статистикалық деректер, халықаралық ғылыми конференциялардың материалдары, БАҚ-тағы өзекті жарияланымдар, IFOAM халықаралық органикалық ауыл шаруашылығы қозғалысының федерациясы мен KAZFOAM ұйымдарының материалдары пайдаланылды. Қазақстан Республикасы Үкіметінің органикалық өндіріске қатысты ұстанымын көрсететін негізгі құжаттар ретінде заңдар, мемлекеттік және салалық бағдарламалар, елдің нормативтік құжаттары алынды. Сонымен қатар үй шаруашылықтарының дерекқоры, Қазақстан Республикасы Стратегиялық жоспарлау және реформалар агенттігінің Ұлттық статистика бюросының жыл сайынғы статистикалық шолулары пайдаланылды. Қазіргі уақытта біздің ғылыми зерттеу тобымыз Қазақстан Республикасы Ауыл шаруашылығы министрлігінің тапсырысы бойынша «Халықаралық және шетелдік стандарттарға, талаптарға және үстем нарықтарға сәйкес Қазақстан Республикасында органикалық өндірісті дамытуды нормативтік-әдістемелік қамтамасыз ету» ғылыми жобасымен жұмыс істеуде.

Зерттеудің негізгі мақсатына жету үшін келесі аналитикалық құралдар мен әдістер қолданылды: бастапқы деректерді талдау және ақпарат жинау; саладағы ғылыми тәсілдер мен алдыңғы зерттеулерді салыстыру, нәтижелерді бағалауға бағытталған құжаттарды (зерттеулерді) талдау; кәсіпорындардың жалпыға қол жетімді мәліметтер базасындағы есептілік деректерді, экономикалық деректерді талдау.

Нәтижелер және оларды талқылау. Органикалық өнімдерге тұтынушылық сұраныс бүкіл әлемде жыл сайын артып келеді. Органикалық егіншілік 191 елде қолданылады және 76,4 миллион гектар ауыл шаруашылық жерін кем дегенде 3,7 миллион фермер бақылайды. 2020 жылмен салыстырғанда 2021 жылы органикалық егіншілік жерлерінің ұлғаюы +1,7%-ды құрады.

Органикалық азық-түлік сатылымы 2021 жылы 124,8 миллиард еуроны құрады, бұл 2000 жылмен салыстырғанда 15,1 миллиард еуроға өсті. Салауатты өсу алдағы жылдары жалғасады деп күтілуде, өйткені тұтынушылар органикалық тағамдарды денсаулық, тамақтану және әл-ауқатпен байланыстыруды жалғастыруда. Еуропада органикалық нарық соңғы 30 жыл ішінде белсенді түрде қалыптасып келеді, бұл жыл сайын 14-18% -ға өсуді көрсетеді.

Органикалық егіншіліктің негізгі аудандары Австралияда (35,7 миллион га немесе әлемдегі жалпы аумақтың 50%), Еуропада (16,5 миллион га немесе 23%) және Латын Америкасында (8,3 миллион га немесе 12%) орналасқан. Органикалық егістік жерлердің ең жоғары үлесі Лихтенштейнде (41%) және Австрияда (26,1%), ал тіркелген органикалық өндірушілердің ең көп саны Үндістанда (1,36 млн), Угандада (210 мың) және Эфиопияда (204 мың) шоғырланған [1,2].

Органикалық сектордағы шикізат пен дайын өнім өндірісінің өсу тенденциясы, яғни тауарларды әртараптандыру деңгейі артып келеді. Мұның себебі - дұрыс тамақтанудың жаһандық тренді және сертифицирталған өндірушілер санының өсуі болып табылады.

Қоршаған орта ластануының 1/3 бөлігі ауыл шаруашылығына тиесілі. Дүниежүзілік денсаулық сақтау ұйымының мәліметі бойынша, салауатты өмір салтымен өмір сүру - 50% сапалы және дұрыс тамақтанудан тұрады, 25-30%-ын салауатты орта, 20-25%-ын тұқым қуалаушылық және 5%-ын ғана медицина құрайды [3].

Ел аумағының шамамен 74%-ын алып отырған ауыл шаруашылығы ауданы бойынша әлемде тоғызыншы орынды алады. Жан басына шаққандағы егістік алқабы бойынша Қазақстан әлемде екінші орында тұр. Тұрғындардың шамамен 42%-ы ауылдық жерде тұрады. Саудадан кейін жұмыспен қамту бойынша екінші орында тұрған ауыл шаруашылығының бұл саласында шамамен 1,5 миллион адам жұмыс істейді.

Бұл ретте ауыл шаруашылығының ЖІӨ-дегі үлесі азайып, 4,5% деңгейінде тұрақтанды, дегенмен 1990 жылы ол елдің жалпы өнімінің 34%-ын құраған болатын. Ауыл шаруашылығындағы жалақы экономика бойынша ең төменгі деңгейде. Қазақстан егіншілік тәуекелі аймағында және бұл ретте ауыл шаруашылығын жүргізудің ескірген әдістерін пайдаланады әрі өндірістің жоғары құбылмалылығы байқалады.

2022 жылы Қазақстан азық-түлік қауіпсіздігі бойынша (The Global Food Security Index) 72,1 индексіні құрап, 113 елдің ішінде 32-нші орынды иеленді. Бірінші үштікке Сингапур, Ирландия және Ұлыбритания кірді [4].

Қазақстанның органикалық нарығы қалыптасу сатысында. Бұл сегментті шартты түрде екі бөлікке бөлуге болады: өндірушілердің органикалық нарығы және тұтынушылардың органикалық нарығы, соңғысы, өкінішке орай, іс жүзінде бастапқы сатыда. Тұтынушылар нарығы әзірге өндірушілер нарығынан артта қалды.

Өндірушілердің органикалық нарығының даму серпіні Қазақстанның органикалық жерлері алаңының өзгеруімен сипатталады. Соңғы деректер бойынша, ауыл шаруашылығында пайдаланылатын 22,9 млн гектар жердің небәрі 113 мың гектар аумақты органикалық жерлер алып жатыр, жалпы ауыл шаруашылығы алқабындағы органикалық жерлердің үлесі небәрі 0,5%-ды құрайды. Бұл ретте сарапшылар уақыт өте келе органикалық заттар 3 млн гектарға дейін, яғни Қазақстан егістігінің 10-15%-ын алуы тиіс екендігін есептей отырып, осы сектордың одан әрі өсуі үшін оңтайлы перспективаларды атап өтті [5,6].

FiBL және IFOAM рейтингінде 123 елдің ішінде Қазақстан:

– ЕО-ға органикалық өнім экспорты бойынша 9 орын;

– Органикалық бидай экспорттаушы елдер арасында 4 орын;

– ЕО-ға органикалық майлы зығыр тұқымын экспорттау бойынша 6 орынды алып отыр.

Халықаралық сарапшылардың есептеуі бойынша Қазақстанда пайдаланылатын егістіктің шамамен 50%-ы және жайылымдардың 70%-ы органикалық егіншілікке жарамды. Қазақстанда органикалық жерлер негізінен экспортқа дәнді және майлы дақылдарды өсіру үшін пайдаланылады. Сонымен қатар, ішкі және сыртқы нарықта

үлкен әлеует пен өсіп келе жатқан сұранысқа қарамастан, жеміс-көкөніс секторында сертификатталған органикалық өндірушілер жоқ.

2022 жылы Қазақстан органикалық бидайдың (қатты және жұмсақ) \$3 млн 873 мың және 1 млн 273 мың еуро сомасында 9 507 тоннасын экспортқа шығарды. Бұл 2021 жылғы көрсеткіштен әлдеқайда аз, ол кезде шетелге \$10 млн және 2,7 млн еуроға 29 219 тонна органикалық бидай жіберілген болатын.

Бірақ сонымен бірге 2022 жылы соя бұршақтарының экспорты өсіп, соя қоспасы қосылды. 2021 жылы \$11 млн 828 мыңға 9 221 тонна бұршақ және \$7 млн 546 мың сомаға 6 200 тонна соя қоспасы сатылды. 2021 жылы \$9 млн 547 мыңға 9 610 тонна ғана бұршақ болатын.

Зығыр экспорты сәл төмендеді, бірақ жоғары бағалар есебінен ақшада шығын болған жоқ: 2022 жылы 9 млн 687 мың еуроға және 406 мың АҚШ долларына 9 501 тонна экспортталды, ал 2021 жылы 10,6 млн еуроға 12 мың тонна экспортталған болатын.

Бұл ретте, 2022 жылы алғаш рет Қазақстаннан органикалық шикізаттың кейбір жаңа түрлері ресми түрде шетелге жөнелтілді. Бұл қызыл және жасыл жасымық (415 мың еуроға 337 тонна) және қарақұмық (95,7 мың долларға 66 тонна) экспортқа кетті, ал бұршақтың аз мөлшері - 340 мың еуроға 611 тонна жөнелтілді.

2022 жылы Қазақстаннан сертификатталған органикалық өнімнің экспорты \$23 млн 749 мың және 11 млн 715 мың еуроны құрады. Салыстыру үшін, 2021 жылы - \$20 млн 101 мың және 13 376 мың еуро. Экспорт географиясы кеңейді - алғаш рет Түркияға, Румынияға, Италияға ресми жеткізілімдер жүзеге асты [7].

Қазақстанның ішкі нарығы енді қалыптасып келеді және өзінің даму жолының басында тұр, әлі де органикалық өнімге сұраныс әлсіз және тұрақты емес. Отандық өндірушілер негізінен ЕО-та аккредиттелген сертификаттау компанияларымен келісімшарттар жасайды, еуропалық, сирек жағдайда американдық және қытайлық сертификаттар алады. Бұл өндірушілерге өз өнімдеріне сұраныс жоғары болатын сыртқы нарыққа шығуға мүмкіндік береді және олар органикалық өндірістен біршама пайда алады.

ҚР-на көршілес елдердегі органикалық ауыл шаруашылығы өнімдері нарығының даму көрсеткіштерін салыстырмалы талдау 1-кестеде келтірілген.

Кесте 1. ҚР-дағы және көрші елдердегі органикалық ауыл шаруашылығы өнімдерінің нарығын дамыту [1, 2]

Ел	Органикалық ауыл шаруашылығы жер, га	Жалпы ауыл шаруашылығы алқаптарындағы органикалық жерлердің үлесі, пайызбен	Экспорттаушы елдер бойынша ЕО-ға органикалық өнім импортының көлемі, тонна
Қазақстан	114 886	0,1	40 692
Украина	462 225	1,1	217210

Молдова Республикасы	27624	1,2	22321
Әзірбайжан	38080	0,8	1553
Қытай	2 437 891	0,5	227669
Ресей Федерациясы	615 188	0,3	31971
Қырғызстан	30259	0,3	632
Тәжікстан	11818	0,2	
Беларусь	6838	0,1	1536
Грузия	1572	0,1	591
Армения	566	0,03	148
Өзбекстан	3781	0,01	918
Ескерту: деректер негізінде құрастырылған [1, 2]			

Ресей Федерациясы: Ресей Федерациясы, сондай-ақ ҚР үшін, органикалық азық-түлік экспорты нарығындағы ең маңызды позиция дәнді дақылдар болып қала береді. Дүние жүзінде ең үлкен аумақтар, атап айтқанда органикалық сертификатталған барлық егіс алқаптарының шамамен 36%-ы бидай дақылдарына арналған. Ресей Федерациясында астық, майлы және жемшөп дақылдарының экспорты үшін 60 мыңнан астам гектар жер сертификатталған (бидай, арпа, сұлы, қарақұмық, зығыр, бұршақ, рапс, қара бидай, тритикале, соя, жемдік бұршақ). Ресей Федерациясының негізгі серіктес елдері: Дания, Германия, Нидерланды, Ұлыбритания, Литва, Латвия, Венгрия, Бельгия, Эстония, Чехия.

Украина: украиналық органикалық өнімдер экспортының жартысынан көбі жүгері, бидай, соядан келеді. Украиналық органикалық өнімдердің ең ірі сатып алушылары - Нидерланды, Швейцария, АҚШ.

Өзбекстан: органикалық мейіз, қара өрік, кептірілген өрік, бадам, пісте, капер өндіреді және оның экспорттаушылары Германия, АҚШ.

Экспорттаушы компаниялардан алынған мәліметтерге сәйкес, халықаралық стандарттар бойынша сертификатталған қазақстандық органикалық өнім Ресейге, Украинаға, Германияға, Польшаға, Нидерландыға және Италияға экспортталады.

Осылайша, ҚР-мен шекаралас елдерде өндірілетін дәстүрлі экспорттық дақылдар органикалық технологияларды пайдалану есебінен экспорттың (ең алдымен Еуропаға) өсу әлеуетін білдіреді.

Тағы бір проблемалық мәселе - Қазақстанда органикалық шикізаттан органикалық өнімдер өндіретін отандық қайта өңдеу кәсіпорындарының болмауы. Мұның себебі - сертификаттау процедурасының қиындығы. Сондықтан да еліміздің органикалық өнімдерін шетелге жіберу жалғасуда.

Қазақстан ішінде облыс пен өңірге байланысты органикалық ауыл шаруашылығы өнімдерін өндіру мен өткізудің өзіндік ерекшеліктері бар. Экологиялық өндіріспен айналысатын аумақтар Қостанай, Ақмола, Алматы және Солтүстік Қазақстан облыстарында, сондай-ақ Қазақстанның Қарағанды және Ақтөбе облыстарында

орналасқан. Аталған облыстардың ішінде Қостанай облысы органикалық жерлердің ең көп санына ие.

Солтүстік Қазақстан облысында іс жүзінде барлық аудандар АШҚ дамыту үшін әлеуеті жоғары аумақтарға жатады. Олар еңбек ресурстарымен аз қамтамасыз етілген, алайда көрші аудандардан жұмысшыларды тартуға болады. Аудандар жақсы агроклиматтық жағдайлармен ерекшеленеді. Ақмола облысында Сандықтау, Зеренді, ал Павлодар облысында – Шербақты, Успен, Железин аудандарында тұтынушыларға жақындығымен бірге орташа және жоғары көліктік даму факторлары бойынша көрсеткіштері бар, осыған байланысты ОАШ дамыту үшін неғұрлым қолайлы болып жіктелген. Әлеуеті орташа аудандарға Қостанай және Ақмола облыстарының көпшілігі, Солтүстік Қазақстан облысының Уәлиханов ауданы, сондай-ақ Павлодар облысы орталық бөлігінің аудандары жатады. Басым бөлігі табиғи фактор бойынша және ауыл шаруашылығының даму деңгейі бойынша орташа немесе төмен көрсеткіштермен сипатталады, дегенмен олардың жартысына жуығы жоғары экологиялық әлеуетке ие. Әлеуетті кадрлармен қамтамасыз етудің төмендігі бәріне тән. Қостанай облысында Жангелді ауданы, Ақмола облысында Ерейментау ауданы және Ақсу және Май аудандары, Павлодар облысында Екібастұз тау-кен байыту кәсіпорнының аумағы органикалық ауыл шаруашылығын жүргізуге әлеуеті төмен. Олардың ішінде Жангелді ауданы барлық факторлар бойынша ең нашар жағдайлармен ерекшеленеді: қолайсыз табиғи-климаттық ахуал, рұқсат етілмеген заттарды пайдаланудың жоғары деңгейі, ауыл шаруашылығы даму деңгейінің төмендігі, еңбек ресурстарымен қамтамасыз етудің аздығы, көлік желісінің дамымауы.

Ақмола, Қостанай, Солтүстік Қазақстан және Қарағанды облыстарының ауыл шаруашылығы кәсіпорындарының жұмыс істеуінің ұйымдық-экономикалық тиімділігін талдау барысында, өңірлердегі ауыл шаруашылығы өндірісінің даму тенденциялары талданды, әкімшілік және ұйымдық-экономикалық жағдайлардың ауыл шаруашылығы кәсіпорындарының жұмыс істеу тиімділігіне әсері зерттелді (кесте 2).

Бүгінгі таңда Қазақстанның ауылдық аймақтарында халықтың 43,1%-ы тұрады және ауыл шаруашылығы өндірісінің даму дәрежесіне тек өмір сүру деңгейі ғана емес, сонымен қатар белгілі бір аймақ азаматтарының әл-ауқаты да байланысты.

Кесте 2. Ауыл шаруашылығы кәсіпорындарының жұмыс істеу тиімділігіне әсер ететін әкімшілік және ұйымдық-экономикалық жағдайлар, бірлік (2022 жыл) [8]

Көрсеткіштер	Аймақтар			
	Ақмола	Қостанай	СҚО	Қарағанды
Әкімшілік-аумақтық бірліктер:				
Аудандар	17	16	13	11
Ауылдар	589	517	635	421
Ауылдық округтер	194	159	186	186
Тіркелген а/ш өнімдерін өндірушілер: заңды тұлғалар, филиалдар мен өкілдіктер, барлығы	2152	1011	1452	839

ЖК	1034	457	514	341
шаруа немесе фермер қожалықтары	6463	6673	4582	12273
кенттердің, ауылдардың, ауылдық округтердің үй шаруашылықтары	115073	101068	93568	87056
Қолданыстағы а/ш өнімдерін өндірушілер: заңды тұлғалар, барлығы	1892	893	1323	761
ЖК	899	404	471	286
шаруа немесе фермер қожалықтары	6060	6366	4354	11899
ҚР а/ш өнімдерінің (қызметтерінің) жалпы шығарылымындағы өңірлердің үлесі, Республикалық көлемге %	9,9	8,0	12,0	6,6

Ескерту: деректер негізінде құрастырылған [8]

Ауыл шаруашылығын және онымен байланысты салаларды дамыту мемлекеттің әлеуметтік-экономикалық саясатының басым бағыттарының бірі болып табылады. Дәстүр бойынша, жалпы өнім индексінің өсуі қоғам әл-ауқатының жақсаруымен байланысты (кесте 3).

Кесте 3. Ауыл шаруашылығы өнімдерінің (көрсетілетін қызметтерінің) жалпы шығарылымы (2022 жыл) [8]

Көрсеткіштер	Аймақтар							
	Ақмола		Қостанай		СҚО		Қарағанды	
	млрд. тенге	үлесі, %	млрд. тенге	үлесі, %	млрд. тенге	үлесі, %	млрд. тенге	үлесі, %
Өңірлер бойынша а/ш өнімінің (көрсетілетін қызметтерінің) жалпы шығарылымы, барлығы	1092,4	100	1020,1	100	1173,6	100	480,4	100
Өсімдік шаруашылығының жалпы өнімі	770,2	70,5	811,6	79,6	909,3	74,4	254,3	52,9
Мал шаруашылығының жалпы өнімі	321,1	29,4	207,0	20,3	263,0	22,4	222,6	46,3
А/ш саласындағы қызметтер	0,9	0,1	1,4	0,1	1,2	3,2	0,5	0,8

Ескерту: деректер негізінде құрастырылған [8]

2022 жылы зерттелетін облыстар арасында ауыл шаруашылығы өнімінің (көрсетілетін қызметтерінің) жалпы шығарылымының ең үлкен көрсеткішін Солтүстік Қазақстан облысы көрсетті - 1173,6 млрд теңге, оның ішінде өсімдік шаруашылығының жалпы өнімі бойынша - 909,3 млрд. теңге.

«Халықаралық және шетелдік стандарттарға, талаптарға мен үстем нарыққа сәйкес Қазақстан республикасында органикалық өндірісті дамытуды нормативтік-әдістемелік қамтамасыз ету» ғылыми жобасы шеңберінде органикалық өнім өндірушілердің қызметі зерттелді. Осы саладағы алғашқылардың бірі Солтүстік Қазақстан облысында орналасқан «Фирма Диканшы» ЖШС болып табылады. Ұн, дәнді және майлы дақылдарды сату бойынша 20 жылдан астам уақыт бойы Украинаның агросекторын органикалық басқару тәжірибесін қабылдай отырып, жақын және алыс шетелдерге ауыл шаруашылығы өнімдерін өңдеу және экспорттау саласындағы қызметті жүзеге асырып келеді. 2013 жылдан бастап компанияның еуропалық органикалық сертификаты бар, ол өнімді еуропалық нарықтарға жөнелтуге мүмкіндік береді. Компания Қазақстанның органикалық одағы - «Qazaq Organic Food» компаниясымен тығыз жұмыс істейді. Компания директоры Д. Пампурдың пікірінше, қазақстандық компаниялар үшін проблемалық сәттер көп, олардың бірі органикалық өнімдер үшін пайда алу және дақылдарды өсірудің әдеттегі технологиясындағы өзгерістерге байланысты тәуекелдерді жабу мәселелерін талқылау болып табылады. Тәуекелдің тағы бір жағы отандық органикалық өндірушілердің «сертификаттаудың барлық қиындықтарын жеңіп, оған ақша мен уақыт жұмсап, өнімділікті құрбан етіп, бірақ керемет органикалық өнімді өсіре отырып, нәтижесіне лайықты бағамен сатып алушылардың болмауына тап болу» жағдайы. «Фирма Диканшы» ЖШС органикалық зығырды да сатады. Зығырдың негізгі нарықтары - Литва және Польша елдері. Сапасы бойынша зығыр үш санатқа бөлінеді: органикалық, тағамдық және техникалық зығыр. Органикалық және кәдімгі зығырды тарататын ірі еуропалық оператор Польша болып табылады, олар үшін үш негізгі сипаттама маңызды: ылғалдылық, қоқыс және май. Бейорганикалық (конвенциялық) зығырды сатып алушы Бельгия болып табылады, пестицидтерді тексеруді талап ете отырып, оны азық-түлік мақсатында сатып алады және бұл талаптардың нормалары органикалық сипаттамаларға жақын.

Экономиканың нарықтық жағдайында ауыл шаруашылық өндірісінің экономикалық тиімділігін арттыру мәселесі әрдайым өзекті, алайда оны бағалау тәсілдері өзгерді, заманауи талаптарға сәйкес келетін жаңа әдістер жасалды. Ауыл шаруашылық өндірісінің экономикалық тиімділігінің мәні критерийлер мен көрсеткіштер арқылы көрсетілуі мүмкін. Біздің зерттеуімізде тиімділік критерийі ретінде кәсіпорындардың рентабельділігі (залалдылығы) динамикасының көрсеткіші қарастырылды (кесте 4).

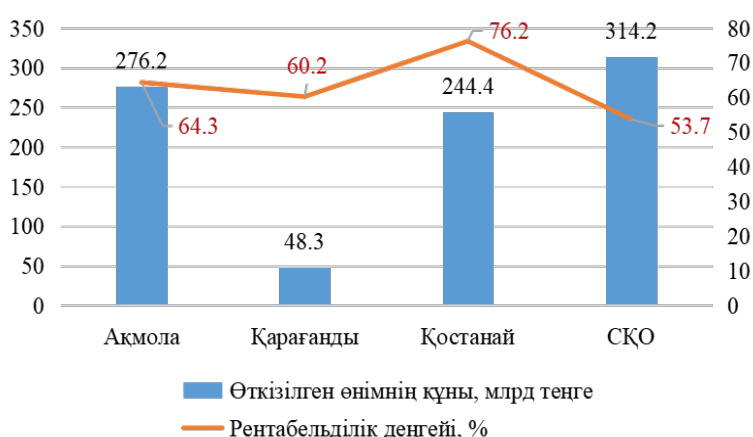
Кесте 4. Ауыл шаруашылығы кәсіпорындарында ауыл шаруашылығы өнімін өндірудің рентабельділік (залалдылық) деңгейі (пайызбен) [8]

Аймақ	2018 жыл	2019 жыл	2020 жыл	2021 жыл	2022 жыл
Қазақстан Республикасы	31,1	34,2	39,6	37,8	38,3
Ақмола облысы	35,6	46,8	49,9	37,7	42,6
Қарағанды облысы	18,4	23,7	39,4	49,3	37,0
Қостанай облысы	40,2	34,5	41,6	43,3	43,3
С-Қазақстан облысы	33,3	37,5	46,3	49,9	50,8

Өсімдік шаруашылығы өнімін өндірудің рентабельділік (залалдылық) деңгейі					
Қазақстан Республикасы	37,3	41,5	50,1	52,0	52,4
Ақмола облысы	39,2	47,6	58,9	49,3	64,3
Қарағанды облысы	37,1	54,7	65,5	76,9	60,2
Қостанай облысы	46,0	38,9	50,5	54,9	76,2
С-Қазақстан облысы	34,5	39,8	50,2	52,0	53,7
Мал шаруашылығы өнімін өндірудің рентабельділік (залалдылық) деңгейі					
Қазақстан Республикасы	19,7	22,0	21,1	17,2	38,3
Ақмола облысы	20,8	44,6	23,7	15,1	42,6
Қарағанды облысы	1,4	-2,1	12,1	19,3	37
Қостанай облысы	20,4	20,2	16,0	14,3	43,3
С-Қазақстан облысы	24,4	21,8	20,5	32,9	40,8
Өндірістің рентабельділік (залалдылық) деңгейі дәнді дақылдар (күрішті қоса алғанда) және бұршақ дақылдары					
Қазақстан Республикасы	35,8	42,3	49,9	48,9	59,7
Ақмола облысы	37,9	48,1	58,3	46,5	65,2
Қарағанды облысы	35,3	68,2	73,3	78,6	63,1
Қостанай облысы	44,7	38,6	47,2	54,0	77,0
С-Қазақстан облысы	32,0	39,8	46,4	49,0	53,6

Ескерту: деректер негізінде құрастырылған [8]

Солтүстік Қазақстан облысында ауыл шаруашылығы өнімі рентабельділігінің ең жоғары деңгейі 50,8%, Қарағанды облысында ең төмен деңгей - 37,0%. Рентабельділік көрсеткіші сатылған өнімнің өзіндік құнына тікелей байланысты, оның өзгеру динамикасы нақты өсу тенденциясына ие (сурет 1).

Сурет 1 Ауыл шаруашылығы кәсіпорындарында сатылған өсімдік шаруашылығы өнімінің өзіндік құны

Ескерту: деректер негізінде құрастырылған [8]

Ақмола, Қостанай, Солтүстік Қазақстан және Қарағанды облыстары ауыл шаруашылығы кәсіпорындарының жұмыс тәжірибесін зерделеу олардың көпшілігі бірдей экономикалық жағдайларда жұмыс істей отырып, өндірістік және қаржы-шаруашылық қызметтің әртүрлі нәтижелеріне ие екендігін айғақтайды.

Бұл кәсіпорындардың сыртқы ғана емес, сонымен қатар ішкі ұйымдастырушылық-экономикалық факторлардың тиімділігіне айтарлықтай әсер етеді деген қорытынды жасауға мүмкіндік береді. Осындай факторлардың бірі - қолда бар ауыл шаруашылық алқаптарының ауданы. Басқа факторларға аумақтардың әлеуметтік-экономикалық әлеуеті, топырақтың құнарлылығы, орналасуы, жерді қамтамасыз ету, халықтың тығыздығы, ауылшаруашылық өндірісімен айналысу мүмкіндігі, сонымен қатар техникалық және материалдық құралдардың жеткіліктілігі, ауыл шаруашылық қызметін жүзеге асыруға деген ұмтылыс жатады. Шаруа немесе фермер қожалықтарын өсімдік шаруашылығындағы жеке кәсіпкерлерді ескере отырып, ауыл шаруашылығы алқаптарының болуы бойынша топтастыру 5-кестеде көрсетілген.

Кесте 5. Өсімдік шаруашылығындағы жеке кәсіпкерлерді ескере отырып, шаруа немесе фермер қожалықтарын топтастыру [8]

Аймақтар	50 га дейін		201-500 га		501-1000 га		1001-10000 га		20000 га жоғары	
	шаруа немесе фермер қожалықтарының саны, бірлік	а/ш алқаптарының жалпы ауданы, га	шаруа немесе фермер қожалықтарының саны, бірлік	а/ш алқаптарының жалпы ауданы, га	шаруа немесе фермер қожалықтарының саны, бірлік	а/ш алқаптарының жалпы ауданы, га	шаруа немесе фермер қожалықтарының саны, бірлік	а/ш алқаптарының жалпы ауданы, га	шаруа немесе фермер қожалықтарының саны, бірлік	а/ш алқаптарының жалпы ауданы, га
ҚР	75 306	952 836	13 147	4 924 921	8 320	6 864 211	11 088	29 932 292	57	3 001 009
Ақмола облысы	241	7 838	929	320 069	477	356 555	519	1 177 154	-	-
Қарағанды облысы	157	4 915	1 071	426 124	996	834 988	2 289	6 889 572	12	596 310
Қостанай облысы	243	9 076	828	367 631	543	514 041	721	2 153 406	7	400 123
СҚО	225	8 816	524	194 769	312	257 097	340	888 299	1	30 562

Ескерту: деректер негізінде құрастырылған [8]

5-кестенің деректері Қарағанды және Қостанай облыстарында ауыл шаруашылығы алқаптарының ауданы 20 000 гектардан асатын шаруа немесе фермер қожалықтарының ең көп саны шоғырланғанын көрсетеді, тиісінше 12 және 7 шаруа қожалықтары.

Өндіріс нәтижелерін сипаттайтын макроэкономикалық көрсеткіштердің бірі - өңірлердің ауыл шаруашылығындағы жалпы өңірлік өнімге (ЖӨӨ) қатысуының үлес салмағын қарастырайық (кесте 6).

Кесте 6. Өңірлерді ауыл шаруашылығындағы ЖӨӨ бойынша саралау, млн теңге [8]

№	Аймақ	Мәні
Өңірлерді ЖӨӨ құрылымы бойынша саралау, кемуі бойынша, %		
1	Солтүстік Қазақстан	24,37
2	Ақмола	14,19
3	Қостанай	12,07
4	Қарағанды	3,44
Өңірлерді ауыл шаруашылығындағы ЖӨӨ бойынша саралау, млн теңге		
1	Солтүстік Қазақстан	278 109,20
2	Ақмола	227 737,60
3	Қостанай	226 954,70
4	Қарағанды	158 004,80

Ескерту: деректер негізінде құрастырылған [8]

Қазіргі уақытта Қостанай, Солтүстік Қазақстан, Қарағанды облыстарында Қазақстанның басқа облыстарымен қатар ауыл халқының басым бөлігінің ауылдан көшуі байқалады. Болашақта органикалық ауыл шаруашылығының дамуы осы мәселені шешуге де әсер етеді.

Ел өңірлері бойынша органикалық өнім өндіру туралы нақты статистикалық деректердің жоқтығын атап өткен жөн, сондықтан 6-кестеде келтірілген деректер орташа мәндер болып табылады және ҚР-ның екі өңірі бойынша 2021-2022 жылдар аралығындағы деректер келтірілген (7-кесте).

Кесте 7. Өсімдік шаруашылығының органикалық өнімін өндіру, мың тонна [7]

Органикалық өнім түрлері	Қазақстан Республикасы		Ақмола облысы		Солтүстік Қазақстан облысы	
	2021 ж.	2022 ж.	2021 ж.	2022 ж.	2021 ж.	2022 ж.
Дәнді дақылдар, барлығы	135,2	141,4	7,5	8,7	112,7	149,6
Бидай	109,3	120,2	8,3	9,7	95,3	117,2
Кептірілген бұршақ, көкөністер	0,07	0,075	0,09	0,08	0,23	0,3
Майлы дақылдар	0,52	0,59	0,71	0,75	0,1	0,13

Ескерту: деректер негізінде құрастырылған [7]

Екі жылдық деректерді салыстыру барлық көрсеткіштер бойынша оң динамиканы көрсетеді. ҚР-да органикалық өнім өндіру және оның рентабельділігі бойынша толық ресми статистика жоқ.

Еуропалық Одақ елдерінде органикалық ауыл шаруашылығының рентабельділігі көбінесе мемлекеттік қолдау арқылы қамтамасыз етіледі. 2021 жылы ЕО Парламенті 2023 жылдан бастап «ЭКО-схемаларды» енгізу арқылы фермерлердің қосымша қаржылық қолдау алу мүмкіндігін қамтитын жалпы ауыл шаруашылық саясатының реформасын мақұлдады [8].

АҚШ-та органикалық ауыл шаруашылығын мемлекеттік қолдауды келесі бағыттарға бөлуге болады: сертификаттау шығындарын өтеу; білім, техникалық көмек; қоршаған ортаны қорғау; зерттеу жобалары.

Мемлекеттік қолдау, ең алдымен, тұтынушылардың органикалық өнімнің отандық стандарты ретінде сенімділігі үшін қажет. Мемлекет реттейтін және кепілдік беретін бақылау шикізат өндірісінен бастап сауда сөрелеріндегі дайын өнімге дейінгі өндіріс пен тауар қозғалысының барлық кезеңдерінде болуы керек [9].

Қазақстан өңірлерінде органикалық ауыл шаруашылығын құру және дамыту жөніндегі процестерді республикалық және жергілікті мемлекеттік басқару ұйымдары бастамашылық етті және осы уақытқа дейін аяқталмады. Келесі стратегиялық және бағдарламалық құжаттарда органикалық өнімнің өндірісі мен айналымын дамыту бойынша міндеттер бар [10-14].

Органикалық ауыл шаруашылығын дамытуды әдістемелік қамтамасыз ету ретінде «Халықаралық және шетелдік стандарттар мен талаптарға және басым өткізу нарықтарына сәйкес Қазақстан Республикасында органикалық өндірісті дамытуды нормативтік-құқықтық және әдістемелік қамтамасыз ету» АШМ/21 BR10765064 4ПЦФ ғылыми-техникалық бағдарламасы шеңберінде бірқатар тұжырымдамалар әзірленді: жердің (топырақтың) жарамдылығын бағалау рәсімінің тұжырымдамасы және органикалық өнімді өндіру аймақтары; органикалық өнімді қадағалау және есепке алу жүйесінің тұжырымдамасы; Қазақстан Республикасында ауыл шаруашылығы дақылдары органикалық тұқымдарының тізілімін қалыптастыру және оның жұмыс істеуі жөніндегі тұжырымдама, PGS-Qazaqstan бағдарламасын қалыптастыру және оның жұмыс істеуі жөніндегі тұжырымдама.

Сарапшылар қазіргі уақытта Қазақстан мен Арменияда органикалық өнімдер өндірісі мен айналымы саласындағы неғұрлым кешенді және халықаралық тәсілдерге сәйкес келетін заңнама қалыптасқанын атап өтті [15].

Қазақстан үшін органикалық өнімнің сыртқы нарығына шығу еліміздің соңғы өткізу нарықтарынан географиялық алыстығымен және Ресей Федерациясы мен Украина сияқты дамыған ауылшаруашылық елдерінің аумағы бойынша үлкен қашықтықты еңсеру қажеттілігімен, белгілі бір тәуекелдермен байланысты. Көлік-логистикалық процестер мен шығындар бағаға әсер етеді, нәтижесінде отандық органикалық өнімнің жоғары сапасы және барлық қажетті құжаттардың болуы басқа елдермен баға бәсекелестігін жеңуге мүмкіндік бермейді.

Мәселен, егер ауыспалы егістегі ең үлкен көлемді бидай алып жатыр делік. Өндіруші логистиканың үлкен шығынын, тауарды тапсырыс берушіге жеткізуді (100 евро/т астам) ескеруі керек, бұл арзан дәнді дақылдардың экспортына кедергі

келтіреді, ал бағасы тіпті органикалық бидайға да тиімсіз болып шығады. Мысалы, ағымдағы маусымда оған белгіленген бағалар кезеңнің ортасына қарай ғана 210-220 еуроға/т жетті, бұл қоймада шамамен 98-103 мың теңге. Қазақстандағы бағалар 90-95 мың теңге көлемінде, ал маусымның соңына қарай 100 мың теңге және одан жоғары диапазонда болғанын ескерсек, сапа үшін органикалық сыйақының жоқтығы анық. Қосымша шығындар, өз кезегінде, өнімнің түпкілікті құнының қымбаттауына және оның бәсекеге қабілеттілігінің төмендеуіне әкеледі.

Импорттық және отандық тауарлардың гринвошингінің дамуы кезінде Organic сертификатын алу іс жүзінде қазақстандық өндірушіге артықшылық бермейді, өйткені тұтынушы Organic, Bio жапсырмасының шын мәнінде органикалық өндіріс жағдайында шығарылғанын анықтай алмайды. Қазіргі уақытта Қазақстанда органикалық өнімдер өндірісінің ресми статистикасы жүргізілмейді, сондай-ақ органикалық өндірушілер мен қайта өңдеуші компаниялардың мемлекеттік тізімі тиісті түрде жүргізілмейді.

ҚР-да органикалық ауыл шаруашылығы қалыптасу кезеңінен өтуде, алайда ауыл шаруашылығы саласындағы бағдарламалық құжаттарды орындау мерзімдеріне жиі болатын өзгерістер қатаң шарттар қоюда. Біздің ойымызша, органикалық өндірісті тұрақты дамыту үшін инновациялық, бәсекеге қабілетті орта құру қажет, ол органикалық өнім өндірушілерді қаржылық қолдаудың әртүрлі нысандарын, соның ішінде инновациялық жобаларды ынталандыру, сондай-ақ логистикалық инфрақұрылымды жедел қалыптастыру арқылы жүзеге асырылуы тиіс. Ауыл шаруашылығының инновациялық экоортасын цифрландыру және қалыптастыру жағдайында бірыңғай цифрлық платформа мен органикалық өнімдерді қадағалау жүйесін құру барлық стейкхолдерлердің күш-жігерін біріктіруге ықпал жасап, барлық мүдделі тараптардың интеграциясын қамтамасыз етеді.

Қорытынды. Қазақстанның органикалық ауыл шаруашылығы нарығын зерттеу нәтижелері мыналарды көрсетті:

1. Органикалық өнімнің өңірлік нарығын қалыптастырудың баяу қарқыны, төлемге қабілетті ішкі сұраныстың әлсіздігі, өндірушілердің қызығушылығының жоқтығы көптеген факторлармен түсіндіріледі, олардың арасында Қазақстандық стандарттау және сертификаттау жүйесінің кемшіліктері, оны жүргізуге жоғары шығындар, стандарттар талаптарын басқа елдердің стандарттарымен үйлестірудің болмауы. Мүмкіндіктердің тез және ең аз шығындармен өсуі үшін сертификаттауды бюрократиялық процедуралар мен қаржылық кедергілерді азайту қажет.

2. Зерттелетін аймақтар: Қостанай, Ақмола, Солтүстік Қазақстан және Қарағанды облыстарының Органикалық Ауыл шаруашылығын дамытудың жоғары әлеуетіне қарамастан, осы облыстарда аталмыш саланы дамытуды органикалық өнім өндірісі мен айналымын жетілдіру үшін инфрақұрылымдық ресурстардың болмауы, логистиканы дамытудың төмен деңгейі, органикалық өнімді өткізудің сыртқы нарығына шығу кезіндегі кедергілер тежейді. Осы салалардағы ауылшаруашылық кәсіпорындары бірдей экономикалық жағдайда жұмыс істей отырып, өндірістік және қаржылық-экономикалық қызметтің әртүрлі нәтижелеріне ие. Ауыл шаруашылығы кәсіпорындарының жұмыс тәжірибесін зерделеу, атап айтқанда, СҚО «Фирма Диканшы» ЖШС қызметін зерттеу органикалық ауыл шаруашылығы нарығына шығатын кәсіпорындардың көпшілігінің алдында тұрған проблемалар мен тәуекелдерді анықтауға мүмкіндік берді.

3. ҚР-да, ЕАЭО-да ішкі нарықта жұмыс істейтін, сондай-ақ өнімді экспортқа жеткізетін органикалық компаниялардың өзекті тізілімі қажет. Органикалық өнімнің өндірісі мен айналымы (сертификаттау, қайта өңдеу, сақтау, өткізу, ішкі тұтыну, экспорт және импорт) туралы сапалы статистикалық есептеуді жүргізу мемлекеттік ұйымдарға процестерді талдауға, пәрменді және уақтылы ұйымдастырушылық-әкімшілік шаралар қабылдауға мүмкіндік береді.

4. Мемлекеттік ұйымдар экологиялық таңбалаудың сәйкестігін тексеріп, бақылауы керек, бұл greenwashing органикалық өнімдерінен аулақ болады. Органикалық өнімдерді қадағалаудың тиімді жүйесінің жұмыс істеуі өнімдерді уақтылы қайтарып алуға және оларды нарықтан алуға мүмкіндік береді; өнімнің заңнамалық актілерге сәйкестігін бақылау; өнімдердің қауіпсіздігі мен сапасының кепілі болады.

5. Органикалық өнім өндірушілерді қаржылық қолдаудың әртүрлі нысандарын, оның ішінде инновациялық жобаларды ынталандыру, сондай-ақ органикалық нарықтың маркетингтік және логистикалық инфрақұрылымын жеделдетіп қалыптастыру арқылы көздейтін инновациялық, бәсекеге қабілетті орта құру қажет.

Өңірлерде жоғарыда аталған тәсілдерді іске асырудың тиімділігі мемлекеттік қолдау бірінші кезекте органикалық өнім өндіру үшін базалық жағдайлар бар жерде жүзеге асырылуға тиіс екендігіне байланысты. Осыған байланысты органикалық өнімдерді өндіру және олардың айналымы саласындағы уәкілетті ұйым экономикалық тиімді өндірістерге көмек көрсету үшін мемлекеттік қолдауды реттейтін құралдарды пайдалануы тиіс.

Қаржыландыру туралы ақпарат.

Мақала BR10765064 «Халықаралық және шетелдік стандарттар мен талаптарға және басым өткізу нарықтарына сәйкес Қазақстан Республикасында органикалық өндірісті дамытуды нормативтік-құқықтық және әдістемелік қамтамасыз ету» ғылыми-техникалық бағдарламасы шеңберінде дайындалған.

Авторлардың қосқан үлесі. Авторлар жұмыстың барлық аспектілеріне, зерттеудің дәйектілігіне және деректердің дұрыстығына қатысты мәселелерді шешу үшін жауап беруге келіседі.

Әдебиеттер тізімі

1. Willer H., Schlatter B., Trávníček J., Kemper L. For the PDF version, corrigenda, supplementary material see, 2021 - [Электронды ресурc] – URL: <http://www.organic-world.net/yearbook/yearbook-2020.html> (жүгінген күні: 20.04.2023)

2. Wilier H., Lernoud J. (Eds.) The World of Organic Agriculture. Statistics and Emerging Trends 2016 // Research Institute of Organic Agriculture (FiBL), Frick, and IFOAM – Organics International, 2016 - [Электронды ресурc] – URL: <https://orgprints.org/id/eprint/31151/1/willier-lernoud-2016-world-of-organic.pdf> (жүгінген күні: 20.04.2023)

3. Обзор результативности экологической деятельности: Республика Казахстан, 2000 - [Электронды ресурc] – URL: https://unece.org/DAM/env/epr/epr_studies/native/kazakhstan.pdf (жүгінген күні: 25.05.2023).

4. Willer H., Schlatter B., Trávníček J. The World of Organic Agriculture Statistics and Emerging Trends 2023 // Research Institute of Organic Agriculture FiBL IFOAM – Organics International, Bonn, 2023 - [Электронды ресурc] - URL: <https://www.fibl.org/fileadmin/-organic-world-2023.pdf> (жүгінген күні: 25.05.2023)

5. A Greener and fairer cap. In June 2021, the Council and the European Parliament reached a provisional political agreement on the future of the Common Agricultural Policy (CAP) in response to a legal proposal tabled in 2018 by the European Commission, 2021 - [Электронды ресурс] - URL: https://agriculture.ec.europa.eu/system/files/2022-02/factsheet-newcap-environment-fairness_en_0.pdf (жүгінген күні: 25.05.2023)
6. Любовецкий Я. Органическое сельское хозяйство России: как построить миллиардную индустрию, 2020 - [Электронды ресурс] – URL: <https://rosng.ru/post/organicheskoe-selskoe-hozyaystvo-rossii-kak-postroit-milliardnuyu-industriyu> (жүгінген күні: 25.06.2023).
7. Казахстан заработал \$35 млн на экспорте органической продукции в Европу// Мнение эксперта. 03.02.2023 - [Электронды ресурс] - URL: <https://eldala.kz/blogs/13296-kazahstan-zarabotal-35-mln-na-eksporte-organicheskoy-produkcii-v-evropu> (жүгінген күні: 15.07.2023).
8. Ауыл, орман, аңшылық және балық шаруашылығы статистикасы, 2023- [Электронды ресурс] – URL: <https://stat.gov.kz/industries/business-statistics/stat-forrest-village-hunt-fish/> (жүгінген күні: 20.04.2023)
9. Пивоваров В.Ф., Разин А.Ф., Иванова М.И., Мещерякова Р.А., Разин О.А., Сурихина Т.Н., Лебедева Н.Н. Нормативно-правовое обеспечение рынка органической продукции (в мире, странах ЕАЭС, России) // Овощи России. – 2021. – №1. – С. 5-19. DOI: 10.18619/2072-9146-2021-1-5-19.
10. Еуразиялық экономикалық одақ шеңберінде органикалық ауыл шаруашылығы өнімінің ортақ нарығын қалыптастыру жөніндегі іс-шаралардың («жол картасы») жоспары туралы Еуразиялық Үкіметаралық Кеңестің 2021 жылғы 20 тамыздағы № 16 Өкімі, 2021 - [Электронды ресурс] — URL: <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/H21M000016R> (жүгінген күні: 20.07.2023)
11. Органикалық өнім өндіру туралы Қазақстан Республикасының Заңы 2015 жылғы, 27.11.2015 - [Электронды ресурс]: – URL: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/Z1500000423>, (жүгінген күні: 21.07.2023)
12. Органикалық өнім өндіру мен оның айналымы қағидаларын бекіту туралы, 04.07.2016 - [Электронды ресурс]: – URL: <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/V1600013875>, (жүгінген күні: 21.07.2023)
13. Органикалық өнім өндірушілердің тізілімін жүргізу қағидаларын бекіту туралы, 20.01.2016 - [Электронды ресурс]: – URL: <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/V1500012890>, (жүгінген күні: 24.07.2023)
14. Органикалық өнім өндіру кезінде қолданылатын, рұқсат етілген құралдар тізімін бекіту туралы, 23.05.2016 - [Электронды ресурс]: – URL: <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/V1600013836>, (жүгінген күні: 24.07.2023)
15. Григорук В.В., Климов Е.В. Развитие органического сельского хозяйства в мире и Казахстане. – Анкара: Продовольственная и сельскохозяйственная организация объединенных наций, 2016. – 168 с.

Г.А. Орынбекова¹, Р.А. Карабасов², А.Е. Мухаметов³

^{1,2}Казахский агротехнический исследовательский университет
им. С.Сейфуллина, Астана, Казахстан

³Казахский национальный аграрный исследовательский университет,
Алматы, Казахстан

Региональные аспекты развития рынка сельскохозяйственной органической продукции Республики Казахстан

Аннотация. В современном мире органическая продукция становится всё более востребованной у разных слоев населения, в связи с чем активно во всем мире развивается новый сегмент традиционного продовольственного рынка – рынок органической сельскохозяйственной продукции. Тема организации рынков сельскохозяйственной органической продукции является актуальной для современного Казахстана, что вызвано качеством потребляемого населением продовольствия, загрязнением окружающей среды, повсеместным введением в состав перерабатываемых продуктов вредных добавок. Поэтому необходимо изучить ресурсный потенциал регионов РК и возможности для крупномасштабного производства востребованной продукции.

В статье рассматриваются современные тенденции развития рынков органической продукции в мире и Казахстане, дается оценка организационно-экономических условий развития сельского хозяйства четырех областей Казахстана, признанных лидерами по производству органической продукции. На примере отдельных хозяйств показаны проблемы производства органических продуктов и пути их решения.

Цель исследования – оценить региональные различия, влияющие на эффективность ведения сельского хозяйства, дать предложения по развитию органического сельского хозяйства.

В основу анализа были положены показатели развития рынка органической сельскохозяйственной продукции РК, соседних стран, а также макроэкономические показатели Костанайской, Акмолинской, Северо-Казахстанской, Карагандинской областей Казахстана.

Результаты заключаются в том, что на примере исследованных областей определен их потенциал, изучены проблемы, препятствующие устойчивому развитию рынка органической продукции Казахстана, предложены пути их решения.

Ключевые слова: органическое, органическое производство, органическое сельское хозяйство, органическая продукция, регион, сельское хозяйство.

G.A.Orynbekova¹, R.A.Karabasov², A.E.Mukhametov³

^{1,2}Kazakh Agrotechnical Research University named after S.Seifullin,
Astana, Kazakhstan

³Kazakh National Agrarian Research University, Almaty, Kazakhstan

Regional aspects of the development of the market of agricultural organic products of the Republic of Kazakhstan

Abstract. In the modern world, organic products are becoming more and more in demand among different segments of the population, and therefore a new segment of the traditional food market is actively developing all over the world - the market of organic agricultural products. The organisation of markets for agricultural organic products is a relevant topic in modern Kazakhstan. This is due to concerns about the quality of food consumed by the population, environmental pollution, and the widespread use of harmful additives into processed products. Therefore, it is necessary to study the resource potential of the regions of the Republic of Kazakhstan and the opportunities for large-scale production of demanded products.

The article examines the current trends in the development of organic markets worldwide and in Kazakhstan. It assesses the organizational and economic conditions for the development of agriculture in four regions of Kazakhstan, which are recognized as leaders in the production of organic products. Using the example of individual farms, the problems of producing organic products and ways to solve them are shown.

The purpose of the study is to evaluate regional differences affecting the efficiency of agriculture, to make proposals for the development of organic agriculture.

The analysis was based on indicators of the development of the market of organic agricultural products of the Republic of Kazakhstan, neighboring countries, as well as macroeconomic indicators of Kostanay, Akmola, North Kazakhstan regions, and Karaganda regions.

The results are that, using the example of the studied regions, the potential of the regions is determined, the problems hindering the sustainable development of the organic products market in Kazakhstan are studied, and ways to solve them are proposed.

Keywords: organic, organic production, organic agriculture, organic products, region, agriculture.

References

1. Willer H., Schlatter B., Trávníček J., Kemper L. For the PDF version, corrigenda, supplementary material see. Available at: <http://www.organic-world.net/yearbook/yearbook-2020.html> (accessed: 20.04.2023)

2. Wilier H., Lernoud J. (Eds.) The World of Organic Agriculture. Statistics and Emerging Trends 2016 // Research Institute of Organic Agriculture (FiBL), Frick, and IFOAM – Organics International. Available at: <https://orgprints.org/id/eprint/31151/1/willer-lernoud-2016-world-of-organic.pdf> (accessed: 20.04.2023)

3. Obzor rezul'tativnosti ekologicheskoy deyatel'nosti: Respublika Kazahstan. [Environmental performance review: Republic of Kazakhstan]. Available at: https://unece.org/DAM/env/epr/epr_studies/nat/kazakhstan.pdf (Accessed: 25.05.2023) [in Russian]

4. Willer H., Schlatter B., Trávníček J. The World of Organic Agriculture Statistics and Emerging Trends 2023. Research Institute of Organic Agriculture FiBL IFOAM – Organics International, Bonn. - 2023. - P. 358. Available at: <https://www.fibl.org/fileadmin/documents/shop/1254-organic-world-2023.pdf> (accessed: 25.05.2023)

5. A Greener and fairer cap. In June 2021, the Council and the European Parliament reached a provisional political agreement on the future of the Common Agricultural Policy (CAP) in response to a legal proposal tabled in 2018 by the European Commission. Available at: https://agriculture.ec.europa.eu/system/files/2022-02/factsheet-newcap-environment-fairness_en_0.pdf (accessed: 25.05.2023)

6. Lyubovedsky Ya. Organicheskoe sel'skoe hozyaystvo Rossii: kak postroit' milliardnuyu industriyu. [Organic agriculture of Russia: how to build a billion-dollar industry]. Available at: <https://rosng.ru/post/organicheskoe-selskoe-hozyaystvo-rossii-kak-postroit-milliardnuyu-industriyu> (accessed: 25.06.2023) [in Russian]

7. Kazakhstan zarabotal \$35 mln na eksporte organicheskoy produkci v Evropu. [Kazakhstan has earned \$35 million on the export of organic products to Europe]. Available at: <https://eldala.kz/blogs/13296-kazahstan-zarabotal-35-mln-na-eksporte-organicheskoy-produkci-v-evropu> (accessed: 15.07.2023) [in Russian]

8. Auyl, orman, aqshylyk zhәне balyk sharuashylygy statistikasy [Statistics of agriculture, forestry, hunting and fishing]. Available at: <https://stat.gov.kz/industries/business-statistics/stat-forrest> (accessed: 20.04.2023) [in Kazakh]

9. Pivovarov V.F., Razin A.F., Ivanova M.I., Meshcheryakova R.A., Razin O.A., Surihina T.N., Lebedeva N.N. Normativno-pravovoe obespechenie rynka organicheskoy produkci (v mire, stranah EAES, Rossii) [Regulatory and legal support of the organic products market (in the world, the EEC countries, Russia)] Journal Vegetables of Russia, 1, 5-19 (2021). DOI: 10.18619/2072-9146-2021-1-5-19 [in Russian]

10. Euraziyalyk ekonomikalyk odak shenberinde organikalyk auyl sharuashylygy oniminin ortak narygyn kalypastyru zhonindegi is-sharalardyn (zhol kartas) [On the Action Plan for the formation of a common market for organic agricultural products within the framework of the EEC roadmap]. Available at: <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/H21M000016R> (accessed: 20.07.2023) [in Kazakh]

11. Organikalyk onim ondiru turaly Kazakstan Respublikasynyn Zany 2015 zhylygy, 27.11.2015 [Law of the Republic of Kazakhstan on the production of organic products dated 27.11.2015]. Available at: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/Z1500000423>, (accessed 21.07.2023) [in Kazakh]

12. Organikalyk onim ondiru men onyn ajnalymy kagidalaryn bekitu turaly [On approval of the rules for the production and turnover of organic products]. Available at: <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/V1600013875>, (accessed:21.07.2023) [in Kazakh]

13. Organikalyk onim ondirushilderin tizilimin zhyrgizu kagidalaryn bekitu turaly Kazakstan Respublikasy byjrygy [Order of the Republic of Kazakhstan on approval of the rules for maintaining the Register of producers of organic products.]. Available at: <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/V1500012890>, (accessed 24.07.2023) [in Kazakh]

14. Organikalyk onim ondiru kezinde koldanylatyn, ryksat etilgen kyraldar tizimin bekitu turaly Kazakstan Respublikasy byjrygy [Order of the Republic of Kazakhstan on approval of the list of permitted means used in the production of organic products]. Available at: <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/V1600013836>, (accessed 24.07.2023) [in Kazakh]

15. Grigoruk V.V., Klimov E.V. Razvitie organicheskogo sel'skogo hozyajstva v mire i Kazahstane [Development of organic agriculture in the world and Kazakhstan], (Ankara: food and Agriculture Organization of the United Nations, 2016, 168 p.) [in Russian]

Information about authors:

Orynbekova G.A. – Corresponding author, Candidate of Economic Sciences, Senior Lecturer, Department of Management and Marketing, S.Seifullin Kazakh Agrotechnical Research University (KATRU), 62 Zhenis Avenue, Astana, Kazakhstan.

Karabasov R.A. – Candidate of Economic Sciences, Assoc. Professor, Department of Management and Marketing, S.Seifullin Kazakh Agrotechnical Research University (KATRU), 62 Zhenis Avenue, Astana, Kazakhstan.

Mukhametov A.E. – research associate, Kazakh National Agrarian Research University, Almaty, Kazakhstan.

Орынбекова Г.А. – э.ф.к., С.Сейфуллин атындағы Қазақ агротехникалық зерттеу университеті, менеджмент және маркетинг кафедрасының аға оқытушысы, Астана, Қазақстан

Карабасов Р.А. – э.ф.к., С.Сейфуллин атындағы Қазақ агротехникалық зерттеу университеті, менеджмент және маркетинг кафедрасының қауымдастырылған профессоры, Астана, Қазақстан

Мухаметов А.Е. – ғылыми қызметкер, Қазақ ұлттық аграрлық зерттеу университеті, Алматы, Қазақстан

Copyright: © 2024 by the authors. Submitted for possible open access publication under the terms and conditions of the Creative Commons Attribution (CC BY NC) license (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/>).